

Kustoca in Vis.

Kratek popis vojske na Laškem leta 1866.

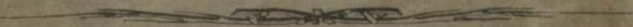
Po vrjetnih virih spisal:

J. Aléšovec. *Brenceč*

S podobami: 1. Bitva pri Kustoci, 2. Bitva pri Visu. —
Slika Nadvojvoda Albrehta in admirala Tegethofa.

Cena 40 kr. a. v.

V LJUBLJANI.

Na prodaj in v založbi Janeza Giontinita.

1867.

Admiral Tegethof.

Nadvojvoda Albrecht.

Kustoca in Vis.

Kratek popis vojske na Laškem leta 1866.

Po vrjetnih virih spisal:

J. Aléšovec. *Boncolj*

V LJUBLJANI.

Na prodaj in v založbi Janeza Giontinita.

1867.

Bitva pri Kustoci.

I. Bitva pri Kustoci.

Laška ali taljanska dežela je jako blagodarjena v vsih obzirih in zasluži brez dvoma priimek: raj evropski. Kamorkoli se ozreš, vidiš vrt pri vrtu; tu žlahtno trto, tam oljke, pomorance in čmokve, tam poleg prijaznega homca cele gojzde debelega kostanja, tam zopet njive polne riža in družega poljskega sadu. V sredi ali na kraji te vabi mično poslopje in ako memo gredé kaj potrebuješ, gotovo ti bo priljuden prebivavec z veseljem postregel, ako te bo razumel. Lah je jako postrežljiv in zgovoren, kri njegova pa je tako vroča, da hipoma zavrè, ako ga količkaj razžališ; tedaj ga ni varno dražiti, ker hitro zgrabi nož. Kakšna je njihova postava, vé vsak, saj se jih nahaja skoro povsod, posebno po mestih, kjer prodajajo razne pridelke svoje domovine, ali si služijo kruh sê zidanjem. Nekteri so se naselili po mestih in tukaj večidel brijejo, česejo in strižejo.

Lah ljubi svobodo čez vse, ptuj jarm mu je zlo zopern, zato se steguje in brca, dokler ga ne odtrese. Ni ga še vladarja, ki bi se smel bahati, da je, zmagavši Lahe, kaj pridobil; zgodovina nas

uči, da so nemški kralji in cesarji nar lepša leta svojega življenja na Laškem potratili in vedno brez važnega vspeha. Komaj je nemška armada pete odmaknila, hajdi! že se je vnel še hujši punt. Koliko milijonov ljudi pokriva tu ptuja zemlja! Koliko krvi je že popila! Posebno planjava poleg reke Po je dobro pognojena, ker bila je od nekaj bojišče, na katerem so se strašno krvave bitve vrstile.

Ko se je bil leta 1859 Lahom tako vgoden mir sklenil, zdelo se je vsakemu, da bo vsaj nekaj več let trajal; a laško ljudstvo je ko voda pri ognji, ki neprenehoma vre, in ako le količkaj podkuriš, izkipi. Zdaj mu je bil podkuril Prus, prelomivši bratovsko zvezo, ktero je bil sklenil s cesarjem, ko je zedinjen z našo armado Danskega kralja našeškal in nemške brate Danske sužnosti otel. Ker bi bil pa rešeno deželo sam rad vladal, mu ni bilo po volji, da je Avstrija po pogoji zveze ž njim vred gospodarila; tedaj je prebrisani in zviti pruski minister Bismark vedno iskal priložnosti, da bi sovladarja odrinil in zvezo razderl. Po pregovoru: „kdor išče, najde,“ je našel zviti sluga pruskega kralja hitro vzrok, čeravno krivičen, kakor vé celi svet. Obsedli so pruski vojaki Holštajn, naši pa se mirno vmaknejo, ker premalo jih je bilo, da bi se z vspehom branili.

Na to se začnejo na obeh straneh velikanske priprave za vojsko, vse se oroži, po celi Evropi doní orožni hrup, vse je na nogah, vse se meni le o vojski. Ni čuda tedaj, da tudi Lahi, vedno za

boj pripravljeni in svobode želeči, brž meč v roke primejo, češ, da rešijo svojo drago domovino avstrijske sužnosti. Dolgo časa trpi pripravljanje, veliko, veliko denarja se potrati in vender se ne vé, ali bo vojska, ali mir. Temni, nevihte polni oblaki pokrivajo politično obnebje in vse strahovito pričakuje, kdaj se bo nevihta vdrla. Napoleon poskuša, vse stranke v miru poravnati, ali trud njegov je brez uspeha, tedaj vojska gotova. Prvi jo napové Prus, in potem ž njim združeni Lah.

Namen tega dela ni, popisovati prusko vojsko, zatoraj bom omenil dogodbe na severni strani le toliko, kar zadevajo boj na Laškem.

Laška vojska je nam Slovencem v več obzirih zanimiva. Prvič je bila srečna za našo armado, ktera si je tu nepremeljive slave pridobila; drugič je bila bitva pri Kustoci menda zadnja, v kateri se je za laško deželo avstrijska kri prelivala, in tretjič se je velika množica slovenskih korenjakov tu borila in marsikterega med njimi je dohitela smrt junaška.

Rekel sem, da je bila letošnja vojska menda zadnja, v kateri so se Lahji z Avstrijani borili. Kdor zna zgodovino laške dežele in želje prebivavcev, kdor je bral Napoleona III. zapise (memoire), mi bo to pritrdil. Napoleon sam razodeva v onem spisu, da je na Laškem neka zveza plemenitažev, kateri so se s prisego zavezali, da ne bodo mirovali, dokler ne bo dežela zedinjena in svobodna. Te zveze ud je bil tudi Napoleon III. in govori se,

da mu je na francoski prestol pomagala. Napoleon ji je obljubil, da se bo z vso močjo prizadeval, željo laške dežele spolniti. Od tiste dobe so ga Lahi neprenehoma naganjali, da naj se spomni oblube, in ker ali ni mogel, ali ni hotel, poslan je bil Orzini v Paris, da ga usmrti. Orzinu je sicer spodletelo, pa Napoleonu je žugala vedno smrt, dokler je bila laška dežela pod avstrijsko vlado; zatoraj, pravijo, je nosil železno srajco.

Komaj se zažene po Laškem vojske hrup, že je vse vneto za boj. Čete prostovoljcev vrejo k zastavi slovečega Garibalda, kateri je bil ko star medved iz svojega brloga v Kapreri zlezel. Vse dere za njim, navdušenost do njega napolni vsa laška srca. Ljudstvo ga čisla, ko nekdanj slavnega Valenštajna. Število prostovoljcev, nar več mladih mestujanov in vlačugarjev, katerih je na Laškem jako dosti, v kratkem tako naraste, da so jih morali več od polovice izvreči.

Redna armada Laška štela je na papirji 393.996 mož, v resnici pa število ni zneslo čez 250.000 mož z 300 topovi. Sostavljena je iz različnih plemenov. Nikjer skoro niso vojaki tako raznorodni, ko ravno v ti armadi. Jedro njeno so Pjemonteži in med njimi nar bolj hrabri in trdni bersaljeri (hribovci). Vojak srednje Italje je veliko slabši od Pjemonteža, Napolitani in Siciljani so malodušni in nestanovitni. Vladi je to dobro znano in tedaj je armado tako sostavila, da so vojaki iz vsakega kraja po vsih polkih razdeljeni. Povesod se nahaja

pjemonteški plemen, čeravno po malem številu. Skoro vsi poveljniki so Pjemonteži, ker Sardinja sploh le lastnim sinam nar večje stopnje prihrani. Še clo med častniki sti dve tretjini Pjementežev. Pri topničarstvu in inženirskem oddelku le oni gospodarijo.

Akoravno so se Lahi s svojo armado zlo bahali in ji veliko zaupali, vendar ni tako strašna, kakor n. pr. obrazi in brade Garibaldjanov kažejo. Nek veljaven mož, ki jo dobro pozna, jo tako-le popisuje:

Oprava laške armade je v slabem stanu. Pešci so le deloma z risanimi puškami oboroženi, nepri-
stojno oblečeni in težko obloženi; so dokaj slabši od avstrijskih. Tudi niso zlo izurjeni v kljub skušinj v zadnjih vojskah. Konjiki imajo večidel slabe konje. Bolj slovi pa topništvo, ktero se je v zadnjih vojskah izvrstno obnašalo. Ima večidel tope težkega kalibra. Nar boljši del armade so bersaljeri, t. j. četa lovcev in hribovcev, kteri imajo izvrstne strelce v svojih vrstah. Garibaldiova truma ne veljá dosti, ker je slabo oborožena in nikakor izurjena; tudi ji manjka vojaški red in strah, kteri je podlaga vsega vspeha. Tedaj ni bilo verjeti, da bi se ta mladina naših starih in skušenih vojakov ne ustrašila.

Kralj Viktor Emanuel, ki pri armadi veliko veljá, je dobro skušen in zlo hraber. General Lammarmora je učen vojak; nabral si je sicer že v poprejšnjih vojskah dokaj slave, ali zdaj je bil prvič

vodja velike armade. Čjaldini je verl poveljnik posameznih krdel, dobro znan zavoljo svoje brezozirnosti.

Tedaj smo pregledali laško armado od nog do glave in vidili, da ni tako grozovita, kakor so trdili laški časniki. Da bo pa častiti bravec tudi tla poznal, na kterih se je imelo bojevati, naj mi bo dovoljeno, bolj natanko dokazati, kako težka je bila naloga laške armade.

Znano je, da prejšni avstrijanski del laške dežele branijo štiri močne trdnjave. Sevrno stran brani že narava, visoki hribi; večerno stran jezero Garda, iz kterega se izteka Minčjo, ki 8 milj daleč po meji teče. Južno stran meji Po, nar večja reka na Laškem. Za to reko pa še teče zlo dereča Adiža (Etsch). Poleg reke Minčjo ležiti dve trdnjavi, nepremagljiva Mantova in Peškjera. Na bregu Adiže stoji nar večja trdnjava Verona in nekaj manjša Lenjano. Te trdnjave se ne dajo mahoma vzeti, ampak še le, ako bi jih velika truma več let metodično oblegala. Narava dežele ima tedaj v resnici podobo vtrjenega šotora; tu zamore majhno število napad velike armade odbiti. Vrh tega se dajo večje trume tako zediniti, da jih v nekih urah postaviš, kamor hočeš.

Veljavni možje vojaškega stanu trdijo, da se najdeta le dva kraja, kjer bi se dala ta naravna trdnjava predreti: prvič, prostor med Peškjero in Mantovo, kjer se Minčjo zlo razširi: drugič, pri Ferari in Bolonji, ako bi namreč sovražnik, opiraje

se na ta dva orožišča, čez reko Po planil in potem Adižo prestopil in se dežele za hrbtom trdnjav postalil. Ta napad nasvetovali so laški časniki in so mu prerokovali nar več vspeha.

Reka Po je globoka in široka in pristopi so povsod močno zavarovani. Unkraj reke so razkričana močvirja, in mrzlica bi tam desetino armade pobrala.

Vrh tega je obdelovanje zemlje brambovcem ravno tako ugodno, kakor sovražniku zadržljivo. Svet razdeluje se tu v štiri dele: Nar nižja zemlja tik rek je večidel močvirna, zapuščena in nezdrava zavoljo škodljive soparce, le pašniki se nahajajo. Malo višje raste riž po velikih štirivoglatih njivah, po prekopi razdeljenih. Tim sledijo planjave s žitom, sadjem in vinsko trto, ker sti narava in umetnost pomnožili rodovitnost zemlje. V višjih krajih se začnejo vinogradi in oljke.

Poslopja so večidel le zidana in z opeko krita, ker lesa sploh primanjkuje. Mesta so skoro povsod s zidovjem obdana in še celo pri vaseh se nahajajo ostanki nekdanjih gradov. Tedaj se ne dajo hipoma vzeti ali zažgati in skoro pri vsaki posamezni hiši se vname hud boj. Tudi meje, plati, prekopi itd. zadržujejo armado, posebno konjike in zatoraj zamore se le polagoma nastopati.

Peta trdnjava je Benečansko mesto. Ker pa je obdano na treh straneh z morjem in tedaj tu armada na suhem nič ne opravi, bomo v popisu vojske na morju več o tem čuli.

Mislím, da sem o armadi in deželi laški toliko povedal, kar se mi je potrebnega zdelo. Obširnejši popis bi potreboval dokaj prostora in bi ne bil vsakemu zanimiv, tedaj naj mi bo dovoljeno, pričeti popis vojske, v kateri so si naši sinovi toliko slavo pridobili.

Davno pred začetkom vojske že so vozili vlaki neprenehoma vojake in orodje na Laško. Ker je bila sovražna armada po številu veliko večja od naše, moral se je poiskati prostor, kateri se ni dal nanadoma napasti in kamor se je lahko vsega potrebnega donášalo. Tak po naravi in umetnosti zavarovan prostor je poleg reke Adiže in že 13. in 14. julija se tukaj vtabori cela naša armada in mirno pričakuje, kdaj bo planil sovražnik čez reko Po, da ga v ravno tistem hipu zgrabi in odbije.

Med tem se je bila vojska sklenila. 20. junija pride laški polkovnik Bavjola k prednji straži avstrijski in izroči pismo poveljnika sardinsko-italjanske armade, generala Lamarmora, na poveljnika trdnjave Mantove, feldmaršal-lajtnanta Stanković-a, da ga oddá vojskovodju nadvojvodu Albreht-u. Pismo napovedalo je vojsko, rekoč, da Avstrija zatira taljansko ljudstvo in mu krati pravice; tedaj sovraži deželo in Lahe, in ni jih volja, dalje sužnosti trpeti. Začne naj se vojska čez tri dni, ako je to vojvodu avstrijskemu po volji.

Nadvojvoda mu primerno odgovori, potem dá armadi povelje, da se pripravlja za boj. Navdušeni slavo-klici donijo po šotoru, vse se jame veselo

gibati in komaj pričakuje sovražnika, ki se je zopet predrznil, stegati roke po biseru avstrijske dežele, ktereга bramba se je naši armadi izročila. Vse brusi sablje, nabiva puške in — misli na svoj dragi dom, stariše, prijatelje in znance, katerih morebiti več vidil ne bo! Še tri dni mir, potem se začne nevsmiljeno krvavo delo! Vendar take misli ne omamijo nikogar, dolžnost kliče in tedaj le pogum! Ne boj se širokoustnega sovražnika, ki vpije in ropoče, da te všesa bolijo, potem pa — pobegne.

Nemirni sovražnik še ne more tretjega dneva dočakati. Komaj se napoči 23. juni, že se začne v treh oddelkih čez reko Minčjo pomikati. Vodja mu je kralj Viktor Emanvel sam, ki že ob 7. uri zjutraj čez most pri Gojti primaha. Z navdušenostjo sprejmejo njegovi vojaki povelje, da prestopijo reko. Vse se spusti v tek. Avstrijske straže se hitro nazaj umaknejo; čakati so hotle tretjega dneva, ker po pogoji se je smel še le tisti dan pričeti boj. Laham se zdi, da naši bežijo, a zmotili so se, kakor so imeli drugi dan zvediti.

Namen sovražnika je bil zdaj razkrit. Namerjal je na dveh straneh planiti čez reko Po in Minčjo. Tedaj naš vodja veli, da se ima sovražnik ravno v tistem trenutki nenadoma zagrabit, kadar je na mostu, ali pa hitro za tem, preden je imel čas in priložnost, se zbrati in vrediti. Da bi se to povelje lažje izpeljalo, je bilo potrebno, da je sovražnik mislil, da naša armada v taboru pri Adizi mirno vojske pričakuje. Čeravno se tedaj ni po-

goja držal in boj prej začel, ko je bilo odločeno, vendar naše osnove ni čisto nič premenil in nam nič škodoval. Njegovi konjiki so bili po noči od 22. do 23. čez reko Po primahali in potem po prostoru med reko Minčjo in mestom okoli tapaje se z našem kojništvom zravšali in se do reke nazaj pomaknili.

Ravno tisto noč, ko se je sovražna moč skoro do Adiže potisnila, vzdigne se tudi naša armada in se tako hitro giblje, da že 23. dan junija cela armada na večerni strani zbrana stoji.

Na pozvedbo poslan oddelek zvé, da Vilafranka polna je sovražnika. Kustoca in Somakampanja pa sti še prosti. Ker sta ta mesta za nas zelo važna, dobi generalmajor žl. Rodič povelje, popoldne ob 5. uri se s svojim oddelkom vzdigniti, da zasede št. Justina in Sono; general Ruprecht pa se je iz Pastrengge toliko naprej pomaknil, da se je zamogla naša armada drugi dan brez nevarnosti proti Kustoci in Somakampanji zasukati. Sovražnik prihaja od južne strani in bati se je, da nas ne prehití.

Pozno zvečer so se razdelila povelja in sicer tako varno in tihoma, da še drugo jutro nihče ni vedel, kam je njegov oddelek namenjen. Razdeljeno pa je bilo tako-le: 1. fml. žl. Hartung se je moral podati z večino svoje trume na strmo Somakampanjo in ostali oddelek nastaviti okrog Beretare; 2. fml. Marojčič ga ima podperati z enim oddelkom, z drugim pa si prisvojiti puščavo Čerbare, in

ostale nastaviti pod Somakampanjo; 3. gm. žl. Ruprecht namenjen je v Novigrad, in 4. gm. žl. Rodič je pri sv. Jurji voditelj te osnove.

Kaj je počel med tem sovražnik? Misleč, da je naša armada še vedno poleg Adiže zbrana, bil je zagnal svojo moč po cesti, ki proti jugu veže Verono z reko Po in se tedaj v sredi med omenjenimi trdnjavami vleče. Menda so mu bili ogleduhi, čeravno jih tako zlo hvalijo, slabo sporočevali, ali pa so bili po naših zasačeni. Tedaj mu je stala naša armada nenadoma na levi in prisiljen je bil, 24. dne zjutraj celo vrsto na jutrovo stran zasukati. Ker pa je bila laška četa grozno raztegnjena, ni mu bilo mogoče, cele armade o pravem času na enkrat v vojsko spraviti, timveč le četo za četo.

Celo noč je hudo deževalo. Čeravno je mokrota vojake, ki so pod milim nebom ležali, nekaj nadlegovala, vendar je bil dež soparco pregnal, zrak ohladil in ceste splaknil. Prah je bil prej zlo nadležen, kadar se je od tal vzdigoval. Bil je ravno praznik sv. Janeza Krstnika. Hladno je jutro in vshajajoče solnce vidi celo cesarsko armado na nogah.

Okoli 8. ure bila je osnova dokončana.

Že ob 6. uri zjutraj je zapustil nadvojvoda Albreht svojo palačo v družbi nadvojvoda Rajner-ja. Rayno so bili pritirali ulani sardinskega vjetnika. Ulan, ki ga je spremljal, pripoveduje, da je devet sardinskih ulanov na pet naših naletelo. Hipoma se

zgrabijo in en sovražnik pade, drugi pa, ktereга so ravno prignali, bil je vjet, ostali so pobegnili.

Na dveh straneh se začno čete v vojskinem redu naprej pomikati. Prvo naleti na sovražnika konjištvo pod poveljem nadkolnika (obrsta) Pulca, ki je zdaj že general, pri Vilafranki; zagradi ga in ga odpodi po cesti proti Mantovi. Vender ne more Vilafranke vzeti, ker branijo jo tri sovražne brigade. Zdaj dobi cela armada povelje naravnost naprej jo vdariti.

V tem hipu se vname boj in sicer pri krdelih gm. žl. Rodiča in žl. Ruprehta skoro ob enem. Ne dolgo za tem zagradi tudi drugo krdelo sovražnika in ob 10. uri bilo je vse v hudem ognji. Od vseh strani gromijo topovi in dim se vali po celi okolici, da ni skoro nič viditi.

Nar hujše in trdovratnejše razsaja boj pri Oljozi. Sovražnika bila je volja, ta važni kraj na vsaki način obdržati, dokler je le mogoče; da bi pa pešce toliko bolj podpiral, treskal je s topovi iz vsih visočin, posebno iz gore Vento, da je podiral naše vrste, ko kosec travo. Tu ni dalje stati, zamuda je poguba. Silovito mahnejo nad sovražnika, ga zagrabijo od vseh strani z bodalom: a to ni lahko delo. Lahki se junaško branijo in se le počasi vmi-kajo. Že so dospeli naši na visočino; tu pa jih osipa sovražnik s krogلامي; vtaboril se je bil v močnem poslopju in v cerkvi. Kaj početi? Topov ni pri rokah, da bi zidovje razrušili, Lahki se pa drugače ne dajo pregnati. Vse opominjevanje, da

bi se podali je zastonj, odgovor je le še hujši strel.

Taka trdovratnost razkači Kranjce polka Hohenlohe. Vsi se zaženejo proti vratam na desni in levi. Razrušijo jih hipoma s pušknimi kopiti, pa ko na dvorišče pridero, sprejme jih toča krogel in veliko jih pri ti priči pade. Vkljub temu se junaki ne vstrašijo; iščejo vshoda, a vse je zaprto, vsa okna zabita in skoz špranje in luknjice molijo puščne cevi in bodala. Med prvimi, ki so na dvorišče pridrli, pade hrabri stotnik Müller na čelu svojega polka; zadene ga krogla ravno v čelo. Polkovni pobočnik (adjutant) Neubauer prijaha na dvorišče, pa komaj se prikaže, že ga zadene šest sovražnih krogel in konj, tudi do smrti ranjen, ga odnese skozi nasprotna vrata.

V tem stoji neprestrašljivi polkovnik (obrst) 20 korakov od pohištva in deli povelja, ko pa vidi, da ljudi brez vspeha zgublja, pokliče jih nazaj in pošlje tesarje, ki začno s sekirami po vratih mahati. Vendar nič ne opravijo, vrata so trdna. Ko zastavonosec vidi, da na ta način se nič ne doseže, spleza na šupo in zažge streho. Dim in plamen se prikaže nad glavami hrabrih brambovcev. Zdaj še le se pokažejo bele rute na bodalih. Cela posadka, 90 mož in 8 častnikov, se poda. Ko vidi posadka cerkve ogenj, neha streljati in se deloma poda, deloma čez griče in polje pobegne. Bili so veči del Napolitani, ali so vsaj rekli da so; ko puške odložijo, vpijejo vsi: „Siamo Napolitani!“ (Napolitani smo!)

Vrlo obnašanje Kranjcev spodbode vse. Grozovit boj se vname; boj? — Ne, klanje bom rekel, ker razkačeni bojevatci sečejo in bodejo brez usmiljenja. Smrt ima preobilno žetev, še celo ranjenci se srdito branijo. Še le ko večina ranjena ali mrtva leži, se jame sovražnik odmikati in zapusti važni kraj.

V tem, ko se je tu naskakovalo, napadejo trume, ki še niso bile v ognju, homce, na katerih se je bil sovražnik vtaboril s topništvom. Čeravno se Lahi bodala čez vse boje in se mu vselej vmaknejo, vendar je bil naskok brez vspeha, ker krogle in kartače iz topov cele rajde podirajo. Ves pogum je tu zastonj, dokler sovražne baterije treskajo; tedaj se obrnejo naše baterije proti sovražnim in jih tako dobro zadevajo, da čez nekaj časa omolknejo. Vnovič se tedaj zaženo pešci v strme homce, sovražnik pobegne in Ruprecht in Rodič si osvojita višave.

„Naprej! naprej!“ kriči vse: delo še ni dovršeno. Gorje sovražniku! In naprej, naprej derejo silovito, nič jih ne more vstaviti.

Tukaj je bila zmaga gotova, a ne še na drugi strani. Pri Monte Godjo, mali vasi pod Kustoco, bile so trume fml. Marojčiča in Hartung-a v hudi zadregi. Grozna večina sovražnika, ki je neprenehoma nove moči v ogenj pošiljal, jih hudo stiska; še le po dolgi krvavi bitvi ga stopoma odrivajo in polagama napredujejo; zgubijo pa veliko ljudi, posebno častnikov.

Na desnem bregu reke Minčjo kadilo se je že poldrugo uro silo prahu, ki se je mostu bližal. Očitno je bilo, da od te strani velika sovražna moč nastopa. Ako bi se zedinila s to, ki je že v ognju, bati se je velike nevarnosti. Tedaj dobi general-major Ruprecht povelje, svoje mesto zapustiti in se proti Monzambani nastaviti, da podere most, ako je mogoče. Naloga ta ni lahka. Na homcu Vento stala je še vedno sovražna baterija in ga grozno nadlegovala. General-major Piret hiti na pomoč, jo naskoči z bodalom in jo vzame v srditi bitvi.

Ob dveh popoldan zmagala je naša desna stran, na levi pa se ni bilo skoro nič premenilo.

Sovražnik, povsod odgnan, zbira vsa krdela, ki niso v ognju, po višavah okoli Kustoce. Ta kraj je jako važen in sovražnik se pripravlja, da ga bo z vso močjo branil. Od tu odgnan ne more se nikjer vstaviti in je prisiljen, bojišče našim prepustiti. Vsak lahko vgame, da je sovražnik vse strune napejal, da bi se tu obdržal. Tedaj se tukaj vname nar hujši boj. Marsikter čverst junak, sin naše mile domovine slovenske, si je tu pridobil venec slave, marsikteri pa je tudi obležal in ni mu bilo pripuščeno, počivati pod zemljo, na kateri se je bil rodil. V ptuji zemlji leži, daleč, daleč od tod pa ga objokuje žalostna mati, obupljiva ljuba, a solza ne kane na mrtvaški njegov griček — —!

Od daleč je bila cela planjava podobna žitu, kteriga maje veter, ali morju, kadar ga nevihta razriva. Niti prijatelj, niti sovražnik se da zmagati.

Trikrat so ga bili naši že napadli in vrh gričev dospeli, a ravno tolikokrat morali so se sili vmakniti, ker sovražnik dobival je neprenehoma pomoči in se vtaboril v vsakem poslopju, za vsako mejo, za vsakem zidom. Mrtvih in ranjenih leži cele kupe, cele rajde so bili že podrli sovražni topovi, a zopet se napolnijo, nihče ne misli na smrt, vsak vidi le sovražnika, za število mu ni mar. Srdito se bije tudi sovražnik, ne prepusti ne pednja zemlje, dokler je zmožen se braniti.

Krvavi boj traja že dve uri. Solnce silno pripeka, še bolj pa nadleguje dim smodnika bojevavce. Vkljub temu dere vse nevtrudljivo le naprej, le včasih si kdo kak grojzd ali hrastovo pero v usta vtakne, da bi si strašno žejo nekoliko vgasnil. Koliko vreden bil bi le en sam kozarec vode!

Sovražnik bil je zagnal ravno zadnjo moč na borišče in naše nekaj nazaj porinil. Nadvojvoda spozna, da je vse spehano in trudno, toraj dovoli, da se nekaj časa počiva, ter zapove, da naj ob 5. uri cela armada, ki je na drugih mestih že zmaga, Kustoco zagrabi. Še prej, ko odbije odločena ura, že se zažene vsa moč od različnih strani na Kustoco. Poprejšno klanje se ponovi, neusmiljeno razsaja bodalo med Lahi. Kmalu so njihove rajde predrte in zdaj ni več pomoči. Da bi se smrti ali vjetja rešilo, beži vse, kar more; naši konjiki jo vdarijo za njimi in jih drvijo, da je kaj. Prestrašeni Lahi mečejo orožje proč in prosijo milosti. Okoli 4000 se jih poda, mrtvih in ranjenih je ne...

izrečeno število. O pol šesti uri sovražnik sploh beži, čeravno poveljniki žugajo in kričijo, da jih grlo boli. Le visočina sv. Križ je še v njegovih rokah. Ko ga pa srdito zagrabijo, ne more se dolgo obdržati: podijo ga s tako hitrostjo čez mejo, da drugo jutro ni viditi ne enega sovražnika ta kraj reke na avstrijski zemlji.

Zmaga je naša, maščevana je zguba pri Zolferini. In ravno tisti dan, ko jih je bil nekaj Benedek tako dobro nabrisal! Dan pri Kustoci bil je nekako ponavljenje vojske pod poveljem Radeckovem leta 1848—49. Ravno tisti pogum navdajal je celo armado.

Dovršeno je krvavo delo, predrznjeni sovražnik do dobrega pobit. A zmaga je draga; veliko veliko nadepolnih mladenčev in skušenih mož ni več! Al tem se ni čuditi, sovražnik se je branil srdito, naši pa niso hoteli odjenjati in so z bodalom naravnost v sovražnika rili, akoravno so krogle njihove rajde strašno prederale. Zato so tudi skoro vsi mrtvi in ranjenci naši le prestreljeni, sovražni pa prebodeni ali vsekani. Zguba se tisti dan ni dala še preračuniti, ker veliko število jih je bilo odbitih, ki so se še le drugi dan jeli povračati. Vjetih Lahov se je štelo okoli 4000, odvzetih topov 21; družega vojnega orodja, smodnika, orožja, vozov itd. se je našlo po vojski po celem borišči. Število vjetih bilo bi gotovo večje, ako bi se ne bili tako nesramno in hudobno obnašali. Kadar je bilo zajeto kako krdelo, položilo je vse puške pred

se na zemljo; naši se jim bližajo, nič hudega misleči, a ko so še kakih 20—30 korakov od njih, nagloma pobero zopet puške, jih izstrelijo proti našim ter jih zopet na tla vržejo, pokleknejo in vpijejo: „Pardon!“ Tako početje je bilo naše tako razkačilo, da jim nič več ne upajo in jih brez usmiljenja potolčejo.

Zavoljo velikega števila ranjenih in mrtvih bilo je še celo do trde noči dosti opraviti. Še le, ko so ranjenci oskrbljeni, kolikor je mogoče, zamore si tudi trudna armada odpočiti. Pod milim nebom se napravijo ognji in kdor ima kaj hrane, se okrepča. Romantično je viditi velikanski šotor z več ko tisuč ognji, ktere netijo z lesom razbitih poslopij in z orodjem, ki ga je bil sovražnik na borišči popustil. Po celi okolici donijo vesele pesmi in vse je židane volje.

Zares, kaki razloček! Veselo vriskanje tik mrtvaškega polja! Pa ne bom vodil bralca po borišči, ni me volja mu popisovati grozovitega pogleda, zadnjega zdihljeja hrabrega sorodca, ktereга je sovražna krogla smrtno ranila. Lahko si vsak v mislih predstavlja podobo mrtvaškega mesta. Tu leži mrtva 14 let stara deklica iz Valežje. V narhujši praski donašala je vojakom vode in obvezovala ranjence. Nenadoma prižvižga krogla iz piemonteškega topa in reva odtrga polovico glave, da se pri tej priči mrtva zgrudi. Z veliko žalostjo vidijo vojaki smrt deklice in jo maščujejo.

Brez števila pravlic, smešnih in žalostnih, se

pripoveduje od te bitve. Naj mi bo dovoljeno, preden napredujem v popisu, le nekaj jih omeniti, ktere zadevajo namreč posebno naše brate Slovence.

Zlo vrlo so se branili strelci 7. bataljona, večidel Krajnci. Povsod so bili prvi in so delali gaz v gostih rajdah sovražnih. Marsikteri se ni več povrnil in počiva v tuji zemlji. Neki prostak, iz Gorenškega doma, otel je smrti veliko svojih tovaršev. Naskakali so ravno majhen homec, kar zapazi naš junak, ki je bil za prekopom prav blizo se priplazil, da se sovražna drhal vmakne in iz srede se prikaže top, ki se na ravnost v naskakajoče strelce obrne. Še en trenutek in — veliko prijateljev bi se bilo zgrudilo. Tu ni časa, da bi se premišljeval, ker sovražni topničar že misli vžgati. Naš stelec nastavi puško, nameri in sproži, sovražni topničar se zvrne. A to bi ne pomagalo veliko, ker drug topničar pristopi; pa v tem so strelci, ki so v prvem trenutki osupnjeni obstali, se zdramili in nevarnost zapazili. Vsak sovražnik, ki bliža se topu, da ga bo zažgal, pade, zadet v prsa, tako, da topa ne morejo izstreliti; ko strelci na vrh prideró, pobegne sovražnik, naši pa obrnejo top za njimi, ga sprožijo in jih dokaj ubijejo.

Ravno tisti dan in skoro tisto uro, ob desetih zjutraj, zadela je krogla našega sorodca, Viktorja Lavridon-a, lajtnanta v 36. bataljonu strelcev, v meča. Ker ne more več stopati in boja se vdeleževati, zajamejo ga Lahi, ki so ravno naše nekaj nazaj potisnili, in peljejo ga v Monzambano unkraj

reke Minčjo. Zaprejo ga z mnogo drugimi ranjenci v ondotno cerkev. Drugo jutro že ob tretji uri obišejo gospe ranjence in jih okrepcajo. Lavridon jih poprosi, da bi ga z vjetem tovaršem, ki je tudi častnik, v kako hišo preselili, kar se tudi zgodi. Tu se mu je dobro streglo, ni mu ničesar manjkalo, ko prostosti. 26. junija zjutraj, ko je bil sovražnik že zmagan, pridirjajo trije cesarski huzarji v trg, ker so zvedeli, da sta v neki hiši dva ranjena avstrijska častnika. Hitro najdejo hišo, še hitreje poberó častnika, ju naložijo na voz, ktereга so bili v trgu sè silo najeli ter oddirjajo. Vse skup ni trajalo četrtink ure. Bila pa je že tudi sila, da so odrinili; ropot je bil privabil pol polka piemonteških pešcev. Le trenutek zamude in vsi bili bi vjeti. S silno hitrostjo jo vdarijo čez most proti trdnjavi Peškjeri, čeravno se je bil konju že zunaj trga komat odpel. Vsi spehani dospejo v mesto in ranjenca sta sardinskega vjetja rešena.

Kako neprestrašeno so se obnašali vojaki v nar hujšem ognji, kadar so jim krogle okrog vses žvižgale, kaže sledeča dogodba.

Nek prostak se je bil vtaboril zad za svojo torbo, ktere se je posluževal, kadar je meril. Nenadoma prileti granata in se vcepi tik torbe v tla. Mirno popraša vlastnik torbe svojega častnika, če se bo krogla kmalu razletela.

„Vsi proč!“ kriči častnik.

V tem hipu se razleti krogla in raznese torbo, pa k sreči nikogar ne rani.

„Škoda!“ pravi žalostni prostak. „Ravno sem mislil, pozobati klobaso, katero sem si bil v torbo shranil, in šentana krogla piemontežka mi jo požré! Čakaj, vrag, se bom že odškodoval, ko pridem v tvojo deželo.“

Nihče se ne more zdržati smeha, čeravno na vseh straneh neprenehoma krogle frčijo.

Omenim naj še vrlih Transkih ulanov, prostovoljcev, ki so sovražniku veliko škode storili. Razcepili so trikrat zaporedoma njegove oddelke, na zadnje pa, ker so le naprej drli, zaidejo v hud ogenj in zgubijo dokaj mož in častnikov. Nar boljše bali so se Lahi naših huzarjev in ulanov; bežijo, kjer jih vgladajo, ker ti konjiki ne vstrašijo se niti bodala, niti krogle. Še bežeče dohitijo in jih vjamajo cele čete.

Kar zadene vjetnike in ranjence, ravnalo se je z vsimi priljudno in postrežljivo. Sovražnik pa si je zastran tega večno sramoto nakopal. Sirovi in neusmiljeni so svojo jezo še celo nad ranjenci hladili. Kadar so nastopali, bodli in sekali so še celo na tleh ležeče in sovali mrtve. Častnik polka Benedek-ovega, ki je stal v prvi rajdi, vidi piemontežkega stotnika, kateri je na tleh ležečega ranjenega avstrijskega častnika večkrat s sabljo prebodil. Srdit se zaleti, zgrabi ga za tilnik, ga vrže z orjaško močjo ob tla ter mu z besedami: „Kakor divja zver si ravnal, zveri enako boš poginil,“ sproži révolver v tilnik in hudobnež se v smrtni sili po tleh zvija.

Ta sirovost ni posamezna, vidilo in čulo se

je še več enakih; posebno sledeča je našega poveljnika zlo razkačila.

Trije strelci, prostaki 21. bataljona bili so vjeti, zvezani in — obešeni!! K sreči so naši dospeli še o pravem času in jih oteli strašne smrti; dva sta ozdravila, tretji pa, ki je bil obešen za noge, je obnorel.

Ko nadvojvoda to zve, piše sovražnemu poveljniku ter mu žuga, da se bo ojstro maščeval, ako se taka dela ponovijo. General Lamarmora obljubi, da bo vse na tanko preiskoval in ako se skaže, da je res, kar se mu je naznanilo, krive brez usmiljenja kaznoval. Vendar se mu kaj takega neverjetno zdi, ker njegova armada z ranjenci in vjetimi ravna sploh hvale vredno. Čez nekaj časa odgovori, da vkljub ojstre preiskave ni zamogel nič kazni vrednega zvediti, da se je nadvojvodu tedaj nar brže laž sporočila. Se ve da, sramuje se resnico povedati, ali pa morda res ni nič zvedel. Vkljub tega sporočila, kteremu nihče ne vrjame, je čul ves svet o laški sirovosti in te sramote Lahci ne bodo zbrisali, zgodovina zapisala jo bo z debelimi črkami v svoje bukve.

Po slavni zmagi cesarska armada ne miruje. Ko se je okrepčala, začne se lombardski meji bližati. Konji ogerskih huzarjev pa so že prej pogosto sovražna tla teptali in se večkrat tu pa tam pokazali. V Kastiljono, kjer je stanoval po bitvi pri Solferini francoski cesar, pridere krdelo huzarjev tako nenadoma, da zasaci ondotni žandarme-

rijski oddelek, oprosti nekaj cesarskih vjetnikov in 12 volov v Peškjero odžene.

Zanimivo je slišati, kako je laška vlada ljudstvu zgubo prikrivala. V začetku nič se ni čulo o vojski, nihče ni črnil besedice: pozneje jelo se je — skoro nevrjetno! — razglašati, da je avstrijska armada potolčena in je zgubila veliko ljudstva, topov in orodja. Vesela, čeravno davno že pričakovana novica! Vse vriska, vse je polno hvale do nepremagljive, vrle armade, vse prepeva vesele pesmi. Komaj oblečeni hitijo prebivavci na vse jutro na ulice, kupit si še moker list, ki pové več o slavni zmagi. Po trgih in ulicah vse mrgoli, vsak vé kaj pristaviti in celó Milan pričakuje vjetih sovražnikov.

Al ta stan ne trpi dolgo, goljufija pride na dan. Osupnjeni prebivalci ne vrjamejo v prvem hipu, da je njihova krasna armada, kterež so toliko upali, katero so tako ponosno hvalili, pobita. Pa kmalu se skaže resnica in zdaj jamejo preklinjati vodje, kateri so po njihovih mislih krivi cele zgube. Zdaj se obrne vse na drugo stran, vse dobi drugo podobo. Strašna žalost namesti prejšno preobilno veselje, vsaka hiša obžaluje vsaj enega vbitega, ranjenega ali vjetega sina ali žlahtnika in joka ni konca ne kraja.

Da bi se pa zguba olepšala, trdijo vladna naznanila, da jih je avstrijska armada s strašno večino zgrabila in vse topove in konjištvo v boj spravila. Tolažijo jih dalje s tem, da vojska še ni pri kraji, in da se zna sreča, do zdaj sovražniku

vgodna, obrniti. A ljudstvo se ne da potolažiti; zgubilo je vse zaupanje do vodjev in le še hujske zabavlja vladi in armadi, ter pravi, da so se vodji dali podkupiti. Garibaldi s prostovoljci je zadnji stebr, na kterege se še nekaj opirajo. Vendar, kaj zamore njegova v primeri s premagano armado strašno majhna peščica? Sovražnik bi jo lahko na zelji snedel.

Vse je tedaj zgubljeno, celó kralj, kterege so ravno poprej do nebes povzdigovali, je ob vso veljavo; psovajo ga le nezmožnega praskavca, kteremu bi se ne bi smelo izročiti vodstvo armade. Lamarmora se odpove povelju in Čjaldini stopi na njegovo mesto. Za zidovjem Kremonskem se zbira in okrepcuje ostala laška armada. Vse strune se napenjajo, da bi se zopet v vojskin stan postavila. Število se res napolni, pa kje je pogum, kje navdušenost? Armada ima podobo čede, v katero je bil volk planil in jo razkropil, ki se pa po njegovem odhodu od vseh strani zopet zbira in se vedno po volku ozira. Močno je bilo trešilo med Lahe in pričakovati je, da bodo zopet zmagani, ako se vnovič zgrabijo. Al ni bilo treba več bitve, vojska je bila tu dognana.

V tem, ko se namreč laška armada unkraj reke Po zbira in njeni generali nov način vojske kujejo, se je bilo več reči premenilo.

Avstrija, na južnem tako srečna, zgubila je na severnem polju bitvo pri Kraljevem Gradcu na Českem. Prusi razlijejo se po deželi in žugajo srcu

Avstrije, mestu Dunaju. Nihče se jim ne vpira. Naša armada, deloma pobita in vjeta, deloma razkropljena, zbira se zopet v Olomucu na Moravskem in ne zamore še braniti glavnega mesta cesarstva. Avstrii žuga velika nevarnost. Nemški zavezniki so bili zarad počasnega ravnanja vse zamudili; Prus jih dohiti, preden so se z našo armado zedinili in jih posamezne z majhnem trudom našeška. Tedaj ni nikjer pomoči in Prus se že Dunaju približuje! Cesar je v veliki stiski. Vse se obrača na Napoleona, vse se nadja, da se bo zdaj z orožjem vzdignil, ko Prus tako očitno povsod prevaguje. A stari zviti lesjak se ne gane iz svojega brloga, mu boje ne diši. Kaj početi?

Le ena pot rešitve odprta je zapuščeni Avstrii: južno armado sè severno zediniti in mahnuti nad Prusa. Da bi pa zamogel armado iz Laškega poklicati, prepusti cesar Benečansko Napoleonu, da varuje deželo sovražnih napadov.

Po nesreči na severnem polju je tedaj ves dobiček na južnem vničen. Zaštonj se je prelivala kri, zmaga je brez vsega uspeha, ker dežela, za katero se je bojevalo, je vkljub tem zgubljena. Ves trud junaških vojakov ne rodi nikakoršnega sadu. Žalostnega srca čujejo povelje, da morajo zapustiti kraj, ki je bil priča njihove slave, in vendar nihče ne godrnja. Sviti cesar veleva, domovina je v nevarnosti, dolžnost vojaka je, braniti jo; zatoraj se odpravljajo, akoravno jim od britkosti skoro srce počí.

Ali Lahom ni po volji, da dobijo Benečansko še le iz Napoleon-ovih rok. Prav dobro jim je znano, kako draga so darila Napoleon-a, tedaj ne marajo zanj, timveč zahtevajo Benečansko od našega cesarja in se vnovič na vso moč za boj pripravljajo. Prikažejo se tu pa tam njihove čete in se skušajo sprijeti z našimi; pa ti se jih ogibajo in se le branijo. Od kar je Benečansko Napoleonu izročeno je vojske konec; cesarski imajo le še toliko opraviti, da razrušijo vtrjena mesta, poderejo mostove, da jih sovražnik ne bi mogel nadlegovati. Pustivši posadke v trdnjavah, dokler se mir ne sklene, vse vojaško orodje ali odpeljejo ali vničijo, da bi ga sovražnik ne mogel rabiti in vsa armada se vrača nazaj na Dunaj.

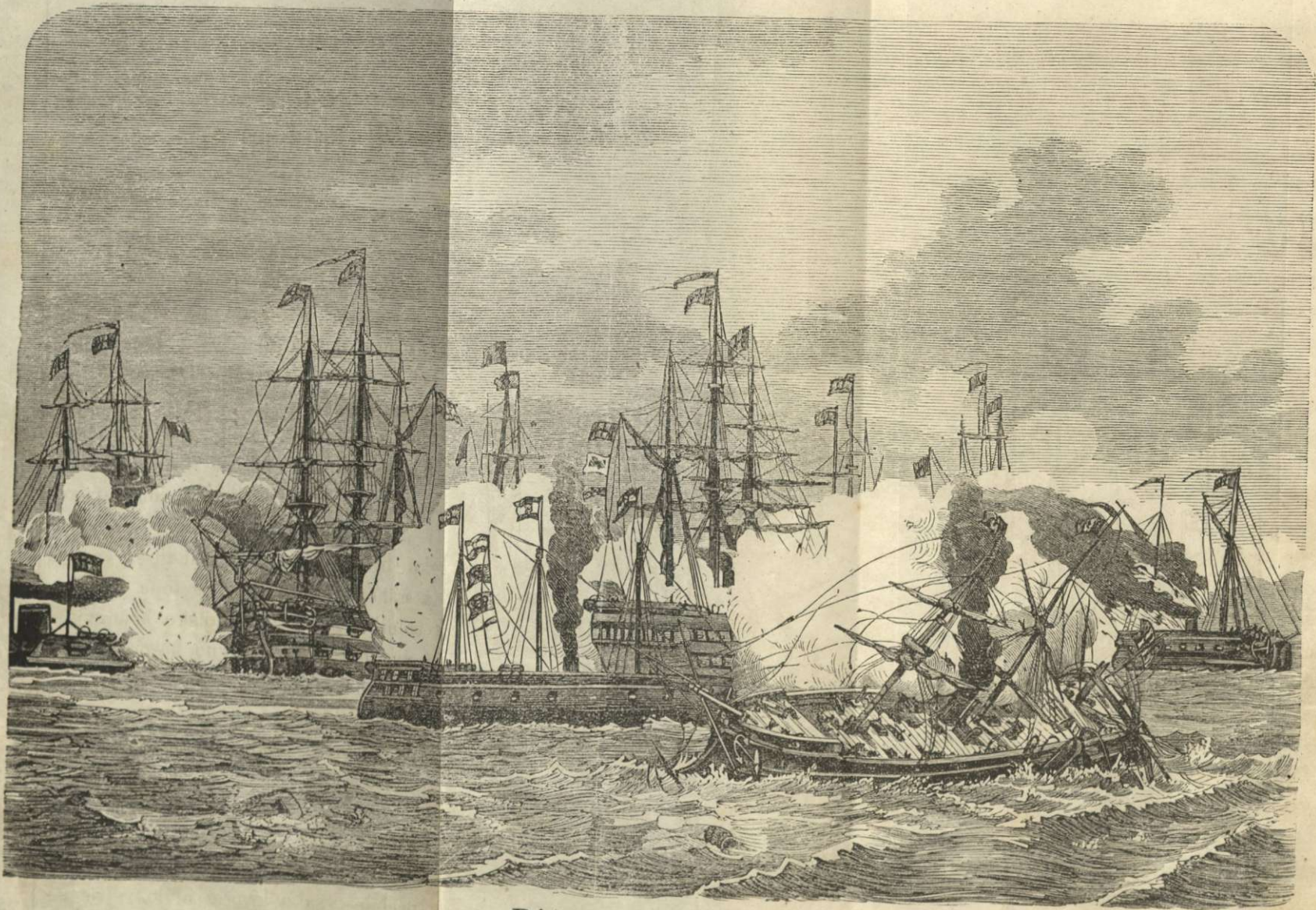
Ko sovražnik 8. julija čez reko Po vdari, bili so že cesarski do malega odšli, le nekaj jih je še zaostalo, da prve čete sovražne zadržujejo. Ta dan podrlo se je 8 mostov in med poderanjem velkega mosta, ki pelje čez „Beli kanal“ (Canal Bianco), se vname zadnja praska med Lahi in Graničarji. 12 jih pade in — čudno! — vsi mrtvi obležijo. Sovražnikov je bilo več ranjenih in ubitih.

Vse je že podrto ali odpeljano, le trdnjave pri Rovigi še stojijo. Ker bi se pa dolgo časa večji sovražni moči ne dale vbrani, sklenilo se je, jih sè smodnikom razstreliti. V mestu bilo je veliko vojaškega orodja, dokaj živeža, 150 topov, 12.000 krogel razne baže in več tisuč centov smodnika. Da bi se odpeljali topovi, primanjkuje časa, tedaj

jih zabijejo in popolnoma pokvarijo, da niso več za rabo; nekaj orodja s sabo vzamejo, kar ga ostane, zažgo ga sè smodnikom vred, da vse skup kviško puhne.

Zdaj je cesarska armada gotova, da ji sovražnik ne more več škodovati; odrine zapustivši prostor, na katerem si je toliko slave pridobila. Zunaj posadek po trdnjavah in ranjencev, kateri še niso toliko ozdravili, da bi jih s sabo vzeli, ne ostane nihče na Laškem. Dežela je prepuščena Napoleonu v last, naj jo brani, kakor vé in zna.

Cesarska armada dovršila je izvrstno svojo nalogo. Njena slava bo nepremeljiva in še unuki bodo vedeli pripovedovati o zmagi pri Kustoci.

Bitva pri Visu.

II. Bitva pri Visu.

Davno, že pred začetkom vojske prizadevali so si laški, francoski in zadnjič celó pruski časopisi prepričati svet, da se Lahi ne bodo le trdnjav lotili, ampak posebno še Dalmacijo napadli in toraj Avstrijo od dveh strani zgrabili. Operaje se na velikansko laško brodovje, katero se je bilo dokaj pomnožilo, ker so nakupili novih ladij in si prisvojili tudi poprejšnih napolitanskih, so Lahi, kakor sploh, nezmerno veliko upali; mislili so, da sam železni parobrod: „Affondatore“ (vtopljivec) zamore celo avstrijsko brodovje vničiti. Bahaje se pa so pozabili, da njihove ladije niso še topa sprožile, še nikakega čolniča vzele; avstrijsko brodovje pa se je bilo že dve leti poprej slavno borilo z danskem.

Laško brodovje bilo je, čeravno ne še imenitno, gotovo velikansko. Lahom zdelo se je nepremagljivo, ko nekdam slopeča „španska armada“ Filipa II., katero sti deloma nevihta, deloma angleška armada v treh dnevih razkropili in vničili.

Nar večja moč in važnost brodovja v sedanjem času so s železom ali jeklom okovani parobrodi, katerih ne prebije vsaka krogla in ktere se ne dajo

naglo predreti. Po teh se šteje toraj važnost brodovja, proti tim so lesene ladje le orehove lupine, ne morejo se ž njimi meriti.

Avstrijansko brodovje štelo je unih 7, sovražno pa celo 12, med njimi strašnega „Affondatore“ z dvema topama za krogle po 3 cente. Vrh tega imelo je še večino lesenih bark, tedaj je bila našim težka naloga odločena.

Avstrijanski mornarji vkljub temu poguma ne zgubé. Polni zaupanja v poveljnika žl. Tegeth-o f-a *), izvrstnega, v mornarstvu dobro izurjenega moža vdarili bi bili nad vraga samega, ako bi jim bilo veljeno. Navdušenost pa je pri vsakem delu gotov porok dobrega vspeha.

V tem, ko so se na suhem srdite bitve godile, se na morju ni dogodilo nič kaj važnega.

Obe stranki sti večidel le stražili, ker nadjati se je bilo, da bodo Lahi, na suhem tepeni ali ne, na morju vdarili po Dalmaciji ter skušali tu svoje čete na suho staviti. Laškim časnikom sicer to početje ni bilo prav po volji in toraj so vedno grajali poveljnika P e r s a n a, ki res ni zaslužil stopnje, na katero mu je pomagala protekcija, a kdor pozna svet, adrijansko morje in otoke poleg Dalmacije, vgame hitro, da namen Lahov ni bil napčen in je obetal nar več vspeha. Prvi naskok namenjen je bil Visu, ker ta otok je zelo važen zavoljo svoje obširne in vtrjene luke ali ladjostaje, in ker se nanj opira še mnogo drugih manjših otokov, ki bi se,

*) Rojen v Mariboru, kjer njegovih starši še zdaj živijo.

ako bi Vis se podal, braniti ne mogli. Potem bili bi bregovi Dalmacije odprti in laško brodovje imelo bi pri rokah prostor v zavetju, kamor bi se sili vmaknilo. Vrh tega je otok sam dokaj vtrjen in se ne da hipoma vzeti. Ako bi si ga bili Lahi prisvojili, bilo bi celo jadransko morje v njihovi oblasti in brodovje naše brez pomena. Tedaj so se na obeh straneh napenjale vse strune in nadjati se je bilo tu srditega boja, toliko bolj, ker so Lahi hoteli na morju zopet pridobiti, kar so na suhem zgubili; ako bi jim bilo to obveljalo, zgubila bi bila Kustoca svoj pomen.

Preden napredujem, naj se mi dovoli, v kratkem omeniti dogodbe na morju med bitvami pri Kustoci in Visu.

Vedilo se je, da je Laško brodovje na vodi, ali kje je tičalo? Naš viteški vodja Tegethof išče ga neprenehoma poleg laških in dalmatinskih bregov. Zagleda tu pa tam posamezno kako ladjo, ali vsaka hitro pobegne ter se skrije v kako postajo pod tope baterij o bregovih postavljenih.

27. junija, tik po bitvi pri Kustoci, prijadra Tegethof do Jakina (Ancona) kjer je bilo zbrano sovražno brodovje, ki se je ravno napravljalo, da odrine. Ladja „Elizabeta“ vesljala je nekoliko naprej in ko se prikaže sovražniku, zažene se tudi sovražna barka, nar hitrejših parobrodov ena, ji naproti. Avstrijska ladja ji pusti, da se približa do 500 sežnjev, potem pa sproži celo stran topov. Sovražna barka, pri kolesu zadeta, se prestraši ter

jo puha nazaj. Elizabeta jo hoče zajeti, ter ji zapodi še marsikako kroglo v rebra, a dohiteti je ne more. Sovražnik je streljal prav slabo in brez vsega vspeha. Ko se pa pogumna naša ladja bregu zlo približa, jamejo baterije na bregu po nji pokati, toraj se vmakne, čeravno ji pokanje le nagaja brez škode.

Zdaj Tegethof vredi svoje ladje ter jih nastavi pred luko in dá sovražniku priložnost se vdariti. Ali ta ne upa si na odprto morje, kjer bi ga baterije ne zamogle podpirati. Ako bi bila sovražnika volja, sprijeli bi se bili že pred Jakinom, pa tičal je v zavetju, ko jazbec v luknji in Tegethof se obrne zopet nazaj proti severu.

Tukaj tedaj čul se je prvič topov grom na morju; za tem je potihnil za nekaj dni. Sovražnik bôje ni še bil pripravljen, ker manjkalo mu je oglja in še marsikaj druge robe, brez ktere je barka na vodi, ko riba na suhem.

Po praski pred Jakinom pričakoval je Tegethof v Hvarski luki prihoda sovražnika ter pazil marljivo, kdaj se bo pokazalo brodovje ali vsaj kaka barka. Otok Hvar (Lesina) je kakih 2 $\frac{1}{2}$ milj od Visa, tedaj se sovražnik ni zamogel tihoma prikrasti.

Na suhem bil je potihnil že davno grom topov, že so se bile zaprle jame mrtvih, o laškem brodovju pa vendar ni še duha ne sluha. Tičalo je še vedno v Jakinski luki, bodi si, da še ni bilo pre-skrbljeno, ali pa vodji niso bili enakih misli. Zve-

dilo se je tudi, da so se bili angleški kurjači in mašinisti odpovedali službi v boju, rekoč, da so najeti le za dobo mira. Ko je bil Persano prevzel povelje brodovja, našel je vse v čudnem redu; skoro nobena barka ni bila v stanu, se bojevati in orožje je bilo skoro vse sprideno.

Dasiravno se jame vse hitro popravljati, pretečeta dva tedna, preden si upa poveljnik, sovražnika na morju poiskati.

Še le 17. julija ponoči prikažejo se prve sovražne barke pri Visu in drugi dan pričelo se je streljanje tega otoka, od ktereга so bili Lahi sramotno odbiti.

17. julija ob 6. uri zjutraj pripelje se parobrod z angleško zastavo, veslja krog otoka ter se zgubi na južno stran. Ravno tako se prikaže popoldne drugi parobrod s francosko zastavo. Nihče ni dvo-mil, da sta prišla ogledovat otok, ker sta se od-peljala na ravno tisto stran, od ktere sta prišla.

Posadka otoka pripravlja se toraj za boj, na-bija puške in topove, brusi meče ter pričakuje sov-ražnika brez strahu. 18. julija ob 9. uri zjutraj naznani optični telegraf več bark proti Visu namer-jenih; razločilo se je 8 lesenih fregat in nekaj manj-ših ladij. Okoli 11. ure se pridrvijo železni paro-brodi naravnost proti baterii pri Konizi, ter jo po-zdravijo s kroglami; baterija ne molči, temveč jim krepko odgovarja, da je razlegal se pok po bližnjih otokih. Poznej se pridružijo še 4 lesene fregate in pomagajo streljati do 2. ure popoldne, potem pa se vmaknejo hudemu ognju baterije.

V tem se ladje, ki še ne streljajo, vozijo poleg bregovja, da bi zvedile, kje tičijo baterije. Še le, ko so dosegle ta namen, se vstavijo pred trdnjavami in stolpi in na vseh straneh se vname hud ogenj. Sovražnik strelja krogle nar težjega kalibra (nektere so tehtale do 3 cente) v trdnjave, pa ker slabo zadeva, ne stori toliko škode, kolikor bi je bilo pričakovati zavoljo hudega treskanja. Krogle in bombe trdnjav pa vdarjajo pogosto v sovražne barke; nektere prebijejo celo železne ploše ter se razpočijo v trebuhu bark.

Okoli 4. ure razleti se orožno poslopje baterije „Šmid“ in ubije in rani 35 mož, le 5 jih ostane zdravih; tedaj se ta baterija dalje braniti ne zamore. Ob 5. uri omolkne tudi trdnjava „St. Juri“, ker so skoro vse ladje 6 ur neprenehoma vanjo treskale.

To viditi dobi sovražnik pogum ter skuša 4 okovane parobrode v luko peljati, pa spodleti mu; vmakniti se more ognju stolpa „Wellington“ in baterije „Madonna.“ Dokler tudi tu topovi ne omolknejo, ni sovražniku mogoče, vriniti se v luko. Tedaj se spravijo vse barke nad omenjeni stolp, hoté ga razrušiti in ognjene krogle žvižgajo ko toča. Kamor padajo, vnema se vse, kar goreti zamore. Sreča, da so streljali previsoko, krogle so padale na kamnitna tla unkraj stolpov in baterij in vžigale leskovo grmovje, ktero je zvečer gorelo in razsvetlilo vso okolico. Strašno krasni pogled!

Ko ob osmih sovražnik vidi, da je ves njegov

trud brez vspeha in da ne razruši zidovja, se odpelje, ker so ga krogle naše grozno nadlegovale in mu storile veliko škode. Ta dan ni se bilo bati drugega napada, toraj si posadka, ki je bila deloma v oguju, deloma pa o bregu nastavljena, da brani sovražniku vstop na suho, odpočije. Ker so bili vojaki jako trudni, prebivalci otoka pa vsi pobegnili, ni bilo mogoče, škode pri topovih in obzidju popraviti; ako bi bil sovražnik drugi dan hujše pritislil, težko bi se ga bili vbrani.

Drugi dan 19. julija se približa vnovič sovražna brodovje ter jame streljati z nekoliko večjem uspehom, ko poprejšnega dne. Vendar mu namen, smodnišnico razrušiti in s tem trdnjavo čisto vničiti, popolnoma spodleti in 4 okovani parobrodi, ki so v luko privrili, morali so pobegniti zelo poškodovani. Ravno tako so bile odpodene tudi ladje, ki so hotle svojo posadko na suho staviti. Vtrjeni prostori pri odhodu sovražnika niso dokaj poškodovani, čeravno so dva dni letele neprenehoma krogle v obzidje in zadevale tu pa tam tudi kako pohištvo. Sme se reči, da jih je bil sovražnik 35—40.000 postrelil. Tudi zguba ljudi ni bila velika; mrtvih štele se je 24 mož, ranjenih 70 in dva častnika. Koliko ljudi je zgubil sovražnik, ni se zvedilo; da so bile pa nekatere ladje hudo poškodovane, se je vidilo, ker so se potem nekako neokorno gibale.

Ko se solnce nagne, odmakne se sovražna sila in grom topov potihne. Vse miruje in posadka Vis-a okrepuje se za hudi boj, ki ji žuga gotovo drugi dan.

20. julij se napoči in ves otok je v megli zakrit, tako, da ni viditi sovražnega brodovja. To vreme bilo je otoku zeló nevarno; sovražnik se je zamogel gibati, kjer se mu je zdelo in toraj se je bilo bati, da bi na kakem primernem kraju, kjer ni bila straža zadosti močna, svoje vojake na suho ne izkidal in potem trdnjavo tudi za hrbtom ne zagrabil. Res naznanijo straže, da se ladja vojakov bliža zatoku. Hitro se pošljejo od vsih krajev brambovci na nevarni kraj. Otočani so v veliki zadregi. Ali prej, ko dospe sovražnik do bregov, razkropi juterno solnce gosto meglo in pokaže se veličasten, otočanom vesel pogled.

Našo brodovje jadra pogumno in ponosno sovražniku nasproti. Veselo zavriska posadka otoka in radostno pikanje topov doni v zrak. Otok je rešen sovražne sile, zdaj se ima vdariti sovražnik na morju.

Morda vstrežem komu, ako naznanim imena okovanih bark, ktere so se vojske vdeležile. Avstrijske bile so sledeče:

Nar bolj trdni in veliki barki sti „Nadvojvoda Maks“ in „Habsburg“; imeli sti vsaka po 16 topov in 450 mož; „Cesar Maks“, „Don Juan d'Avstrija“ in „Princ Evgen“ štele so po 35 topov in 370 mož; „Zmaj“ in „Salamander“ sta imela po 84 topov in 260 mož. Vsih skup tedaj 7 železnih bark, 185 topov in 2530 mož.

Veliko večja moč je bila na sovražni strani. Lahki pripeljali so v boj sledeče okovane barke:

„Rè d'Italia“ in „Rè de Portugalò“ s 36 topovi in 550 možmi; „Roma“ in „Venezia“ šteli sti ravno toliko; „Ancona“, „Maria Pia“, „Castelfidardo“ in „S. Martino“, vsaka s 26 topovi in 484 možmi; „Principe Carignano“, „Messina“, „Conte Verdi“, vsaka z 22 topovi in 440 možmi. Nar večje in strahovite podobe pa je bil „Affondatore“; imel je dva topa za krogle po 3 cente in 290 mož. Njegovo bodalo žugalo je vsakimu nasprotniku pogin. *316 topov in 5740 mož*

Ispustimo lesene ladje, katerih je štelo laško brodovje veliko več od našega, in primerimo le železne. Naših 7, sovražnih 12, kaka večina že v številu bark! Vrh tega streljali so sovražni topovi veliko težje krogle, nego naši, in to je v sedanjem času poglavitna reč, ker n. pr. 3 cente težka krogla vsako barko predere. Iz tega vsak lahko vidi, da je bilo naše brodovje v vsakem obziru slabše od sovražnega in zmaga tedaj skoro nemogoča.

V sledečem popišem bitvo pri Visu po sporočilu admirala Tegethof-a samega.

19. julija naznanilo se mu je, da laško brodovje otok Vis oblega in neprenehoma bombardira. Gotovo je bilo, da sovražnik namerja otok siloma vzeti in ne, kakor se je prej mislilo, našega admirala le zmotiti, da bi svojo zavarovano stajo zapustil. Toraj odrine našo brodovje o poldne in jadra naravnost proti Visu. Celo noč se pelja po morju, proti jutru dospe do otoka. Okoli 7. ure naznani se več parobrodov v vidu, pa kmalu jih za-

krijejo deževni oblaki. Sapa prižene dež in goni valove, tako, da so se morale luknje za tope zapreti in topi privezati. Ko se bližajo otoku, potihne veter, morje se vmeri, megle se razkropijo in pokaže se jasno nebo. Pri ti priči viditi je sovražno brodovje pod Visom, razdeljeno v dva dela, ktera se skušata zediniti. Nekaj bark je bilo še razstresenih po družih krajih, kjer so hotele posadko na suho staviti; volja je bila sovražnika, tisti dan otok na vsaki način vzeti. Poveljnik sardinskega brodovja pa je bil še o pravem času zvedel, da mu gre Tegethof naproti, tedaj je želel vso svojo moč združeno imeti in je une barke nazaj poklical.

Sovražne ladije bližajo se s silno hitrostjo; vredene so v podobi polomesca in mislijo naše zajeti. Na čelu gibljejo se ponosno velikanski železni parobrodi. Tegethof vredi svoje ladje v podobi trivogla, v prvi vrsti okovane barke. V takem redu zaleti se nad sovražnika.

Tegethof dá povelje: „Sovražnika napasti in vtopiti!“ Zaženo se nad sovražnika, kateri se v tem pred njimi sem ter tje vozi; čez nekaj časa sproži „Principe di Carignano“ prvi svoje tope, pa krogles padejo brez škode v vodo. Pok je bil znamenje pričetka vojske in po celi vrsti zagromijo topovi. Vedno streljaje napredujejo naše barke, silijo se v sovražno rajdo ter jo prederó.

Boj se zdaj vname na vsih krajih. S svojo osnovo postavil je sovražnik lastne lesene ladje v veliko nevarnost, ker po predrti vrsti se je bil od-

tegnil z železnimi. Da bi imela vsaka ladja priložnost, boja se vdeležiti, zasuče se tudi Tegethof in naše lesene ladje švigajo med sovražnimi železnimi in jim tu pa tam prav občutljivo pokajo v rebra.

Ladjo „Cesar,“ ki je bila na čelu druge vrste, zagrabijo na enkrat štiri sovražne železne. Poveljnik Pec se ne premišljuje dolgo v taki zadregi; zaleti se v nar bližnjo s koncem, drugim pa pošlje kroglo topov obeh vrst v rebra. Ali s tem, da se zaleti lesena ladja v železno, poškoduje samo sebe. Ko treši z vso silo v jeklene ploše, se polomi v prednjem delu; prednji jadnik se zvrne na dimnik, ga razruši in potare še veliko družega orodja, k sreči pa ne rani nikogar. Zdaj je pogumni „Cesar“ sam v veliki nevarnosti; jadnik leži na dimniku in bati se je, da se ne vname in ne zažge cele barke. Le neprestrašeno in pogumno obnašanje poveljnika in posadke jo obvaruje in ji naredi gaz skoz sovražne barke. V tako pobitem stanu ne more se dalje boriti.

Vse je zdaj v hudem ognju, smodnikov dim se vali vrh vode, barke se vrtijo in vozijo sem ter tje in težko je razločiti sovražnika in prijatla. K sreči so bile sardinske železne barke vse sivo načrtane.

Strašna je bitva na vodi. Le dva pogoja ima vojak: umreti ali zmagati, kajti ako je ladja predrta, se vtopi z vso posadko, ker večkrat ni časa, po vodi plavajoče ljudi rešiti. Zatoraj se bojuje vsak toliko bolj srdito, ali za svojo kožo, ali pa za občno

zmago. Smrt na morju je toliko bolj strašna, ker nikakoršni spomin ne pokaže jame vrlega brambovca. Navadno so tudi rane grozne in le malokdo ozdravi.

Tedaj napenja vsak svoje moči, kolikor je mogoče. Vse je zmešano, le sovražne lesene ladje plavajo v nekakošnem redu poleg bregovja ter sprožujejo svoje tope na memo gredoče avstrijske, pa s slabem vspehom. Nar hrabrejše vede se ladja „Nadvojvoda Maks,“ ki je v komaj pol uri v tri sovražne se zaletela, dve zlo razbila, tretjo pa vtopila. To se je tako-le godilo.

V nar hujšem boju zažene se proti nji sovražni „Re d'Italia,“ za „Affondator-om“ nar strašnejši. Poveljnik to zapazi, se zasuče ter se zaleti v sovražno tako, da jo zadene s koncem ravno v sredi strane malo pod vodo. Se vé, da se naša barka zlo strese in nekaj ljudi se prekucne. Pri ti priči nagne se sovražna barka na zadeto stran, voda lije skoz luknjo in jame se pogrezovati krasna barka. Strel in krik omolkne. Vse ozira se molčé po krasni barki. Veter razpodi dim smodnika in vsak zamore gledati pogin ponosnega dela. Le trenutek še in — zginila je pod vodo z vso posadko. Gromovito vriskanje zadoni po naših ladjah, potem oglasijo se vnovič topi in boj napreduje. Vrh vode pokažejo se glave nesrečne posadke, a nihče jih ne reši, vsak se brani za svojo kožo.

V vesoljnem boju zažgejo naše krogle drugo železno barko in sovražnik hiti, jo spraviti iz za-

drege ter odpeljati v zavetje. Ko zapazi Tegethof, da se sovražnik zbira, združi vnovič svoje ladje, železne postavi v prvo vrsto, da branijo lesene. Parobrod „Elizabeta“ dobi povelje, podpirati hudo poškodovanega „Cesarja.“

Ali nova osnova našega admirala bila je čisto brez potrebe. Sovražne barke so večidel poškodovane, posadka zgubila je pogum, ko je vidila poginiti nar lepšo barko, ktera je bila na čelu celega brodovja. Nihče ne upa si ponoviti boja, v katerem se jim tako slabo godi. Le nekaj streljajev še, potem se jame sovražnik odkirati proti južno-večerni strani, prizadevaje si, rešiti gorečo barko ali vsaj njeno posadko.

Ob dveh popoldne pobegne sovražnik in kmalu zatem se čuje pok, dimni steber se vali proti nebu in — goreče barke sovražne ni več. Bil je krasni „Palaestro,“ ki se je potopil v globočino morja.

Naloga naša je tedaj dovršena, Vis sovražnika oprosteno. Trajala je bitva blizo štiri ure. Zdaj je sicer lepa priložnost, vdariti za sovražnikom, a gonitev bila bi brez vspeha zavoljo večje hitrosti sovražnih bark memo naših, tedaj ni bilo upa, jih dohiteti in zopet k boju prisiliti ali kako ladjo zajeti. Toraj Tegethof vkreni proti Visu, da se tu popravi škoda na nekterih barkah, pokopljejo mrtvi in oskrbijo ranjeni. Nar bolj potrj je bil, kakor sem že omenil, „Cesar,“ ker je bil v nar večji sili. Hitro ga popravijo, kolikor je mogoče, da je v stanu zopet iti v boj, ako bi se vtegnil drugi dan sov-

ražnik zopet vriniti. Nekaj manjših ladij pa se vozi zunaj luke; te iščejo ljudi vtopljene barke, kateri bi se skušali plavaje rešiti. Nekaj se jih še najde, večino pa je bilo požrlo že požrešno morje.

Ko brodovje v luko zavije, sprejme ga radostno vriskanje in pok topov, ktere je sprožila posadka zmagavcem na čast. Še le potem potihne grom, ko se spravijo mrtvi in ranjeni na suho. To žalostno delo vročino veselja nekoliko ohladi, ker zmaga stala nas je dokaj vrlih mož.

Na hudo razbiti barki „Cesar“ štelo se je mrtvih in ranjenih nar več: 1 častnik in 24 mož mrtvih, 3 častniki in 70 mož ranjenih, med kterimi je še marsikteri vmerl. Nar veči zguba za nas pa je bila smrt kapitana Erik of Klint, po rodu Šveda, in barona Moll-a, po rodu Tirolca, ktera je bila v srditem boju zadela sovražna krogla.

Sploh nas je stala zmaga na Laškem z brodovjem vred 8470 mož, namreč 1187 mrtvih, 4200 ranjenih in 2663 pogrešenih. Pri Kustoci zgubili smo 1045 mrtvih, 3681 ranjenih in 2663 pogrešenih, vseh skup tedaj 7389; ostali del jih odpade na bitvo pri Visu in druge male praske.

Zguba sovražnika pri Visu je bila strašna. Posadka barke „Re d'Italia“ vtonila je vsa, razun nekterih, ki so se več ur na tramovih in deskah vrh vode obdržali in po bitvi po naših barkah smrti oteti bili. Zavaljo srditega boja med posadko, kadar so bile barke tik ena druge, štelo se je pa še po drugih barkah dokaj ranjenih in mrtvih; vsaj

večina naših je bila ranjena po kroglah iz pušk izstreljenih, kajti topove krogle zadevale so neznano slabo. To je bila velika sreča za naše; ko bi bil sovražnik dobro zadeval, bi bile njegove težke krogle marsiktero barko čisto razbile. Vrh tega se nar strašniši velikan „Affondatore“ ni čisto nič vdeležil bitve in njegovo grozovito bodalo ni škodovalo nikomur.

Ko se je bil vtopil „Re d'Italia“, mislilo je vse, da je tudi sovražni admiral vtonil, kajti on je bil poveljnik te barke. Ali bodi si, da je Persano kaj tacega vohal, bodi si, da ni imel srčnosti, na čelu svojega brodovja v nevarnost se podati; v začetku vojske privabi velikana „Affondatore“ ter se skrije v njegov železni trebuh, kjer ga sovražnik zadeti ne more. To početje njegovo bilo je poglavitni vzrok strašne zgube; ker nobeden poveljnik ni vedel, da se je Persano preselil, pričakovali so poveljev še vedno od admiralske ladje, za „Affondatora“ se še nihče ne zmeni. Še le, ko je bilo vse zgubljeno, zapazili so pomoto, ali prepozno. Med bitvo vozil se je „Affondatore“ mirno pod bregovjem in gledal vojsko, ko da bi mu ne bilo nič mar, naj zmaga kdor hoče.

Sploh se sme reči, da so se skoro vsi laški poveljniki slabo in boječno obnašali, ker svoji stopnji ni bil vsak kos.

Ko laško ljudstvo zvè izid bitve in sramotno zgubo, razkačeno jame kričati, ter zahteva, da se odstavi nezmožni admiral in da se napravi preis-

kava zoper njega in njegove tovarše. „Admiral,“ pravijo, „ki se boji, sovražniku čelo pokazati ter se skrije sovražnim kroglam za železne stene, ni vreden občnega zaupanja in zasluži oestro kazen.“ — Kar zahteva ljudstvo, se zgodi in prične se pravda zoper Persana v tem, ko se naše brodovje slave polno bliža Trstu, ker njegova naloga je dovršena, jadransko morje je oprosteno sovražne sile.

Zmaga pri Visu, nar važniši vspех avstrijskega orožja za bitvo pri Lepantu, ni le krasen list v zgodovinskih bukvah avstrijske zgodovine, timveč je tudi porok, da bo avstrijski orel gospodoval čez jadransko morje. Dokler Avstrija to ima, sme se ozirati brez straha v prihodnost; ako pa bi zgubila morje, razrušila bi se njena moč. Naj se tedaj, vkljub denarnih zadreg, skrbi za brodovje, naj se ne gleda na denar, tukaj ne bilo bi na pravem mestu.

Vsak resnični prijatelj Avstrije pritrdil mi bo, da je, po slavni zmagah, dolžnost Avstrije, brodovje ohraniti v tako ponosnem stanu, število bark še celó pomnožiti in jih popraviti po nar novejših znajdbah. Spomin zmage pri Visu sam nam ne bo zagotovil gospodarstva na jadranskem morju; treba je podpore, ki je v stanu, vsak hip ponoviti slavni dan in zmago zastave avstrijske pri Visu.

Po velikih vsehah na južnem polju sklenil se je z laško vlado še dosti vgoden mir, čeravno so bile Avstrii nesrečne bitve s Prusi zelo na poti. Kakor sem že omenil, oddati je mogla celi del, kateri ji je bil po zadnji vojski še ostal. Res lep kos dežele! Nar krasnejši je cele Avstrije, rajsko rodovitnost se nahaja v njem. A laška in avstrijska dežela sti že po naravi vstvarjeni, da sti med sabo zvezani, ne pa, da ena drugo gospodari. Toraj je bila velika, morda nar večja napaka avstrijske politike, da je hotla Laško si prisvojiti in je vso moč le rabila za ohranjenje te dežele.

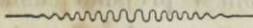
Kakor so bili v prejšnjih časih boji z Rimljani nemškim cesarjem nevarni, tako si je bila Avstrija v zadnjih 40 letih sama sebi kopala jamo. Saj je že narava stavila mejo, vroč laški značaj se ne vjema z bolj mrzlem severnem; prijateljstvo se še obdrži, ne pa zveza, po kateri bi bili Lahji pokorni Avstrii. Da si Avstrija ni prizadevala, pridobiti si srca Lahov, je njen nar večji pregrešek, kateri jo je spravil v velike notranje in zunanje zadrege.

Od nekdanj že so Lahji lovili prostost in njih srčna želja bila je „zedinjena Italija.“ Zdaj so dosegli svoj namen, Bog jim daj srečo in pamet, in dolgo življenje, da se te prostosti zamorejo veseliti.

Avstrija pa naj ne preliha solz zavoljo zgube bisera svojega, kateri se je le svetil, pa nikakoršne koristi ji prinesel; bil je ponosen kapital brez zanimive obresti.

Kar zadene prijateljstvo med Lahi in Avstrijani, se je morda bolj vtrdilo, ko se je smelo v poprejšnih okolšinah upati.

Nas Slovence naj tolaži misel, da so se naši sinovi v tem boju slavno vedli za svitlega cesarja in domovino.

Da se vmaknem preojstri kritiki, omenim tukaj, da sem pisal to knjižico nalasč za prosto ljudstvo in tedaj rabil besede, ktere so sploh znane vsakemu prostemu kmetu. Naj je tedaj častiti omikani bravec ne stavi na drobno rešeto, na katerem se retajo druga enaka dela. Pisatelj.

Tisk Egerjev v Ljubljani.

1867.